

Соколёнок

4/2019

июль – август

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

**Ана тилин билмеген – ол тилсиздир,
Ата элин суймеген – ол элсиздир.
Абдулгъаким Гъажиев**

**Ана тилинг – арев тил,
Ана тилинг – яхшы тил,
Яхшы яш бусанг, къурдаш,
Ана тилинг яхшы бил!**

Акъай Акъаев

**Ана ватан, ана топуракъ, ана тил –
Ана деген уллу сёзден башлана.
Ана ватан болмас эди ватандан,
Ана деген сёз болмаса башында...**

Магъаммат Атабаев

**Англашыла: ана тил –
Халкъыбызны хазнасы.
Ону гъайын этейик,
Ана тилим азмасын.**

**Ана тилни билеген
Ону булгъамай яза.
О сакълансын гъар заман
Булакъ сувдай тап-таза.**

Камиль Султанов

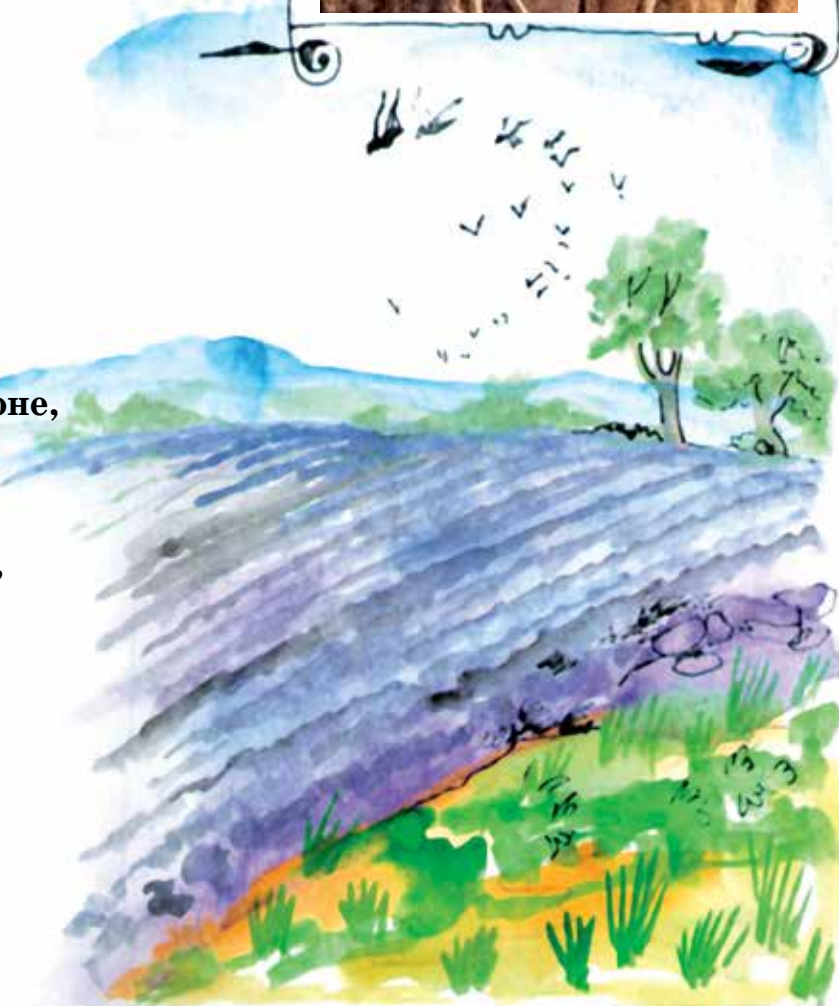
**Ана тилинг билмек – яхшы къылыкъдыр,
Билмей бусанг, объюрюнгде иликъдыр.**

Магъаммат-Наби Халилов

*Шаирни 150 йыллыгына
Абдулла Махамматов, Дагыстанны халкы
шаири.*

САБАНЧЫГЪА

Гъей сабанчы, бери бакъ,
Тынгла къулагъынг яйып,
Ишингни билип юрю,
Сенде къалмасын айып.
Десетинни оьлчевюн
Дурус билмеге къара,
Экинчи харчынг тюз эт,
Болмасын пара-пара.
Къынгыр этсенг харчынгни,
Тюз юрюмес оьгюзюнг,
Оьзюнг де ойлап къара,
Бармы айтмагъа сёзюнг.
Паранзаны яхшы уват
Темир тырнавуч булан,
Шолай ишлеме герек
Билеген сабанчы улан.
Таман деп ярты къойма,
Хум болсун, хола болмай.
Ашлыкъны умут этме,
Чачгъан булан зат болмас
Сабанны шолай салмай
Къатгъан къантарны уьстюне,
Ашлыгъым тюзелмей деп
Сабанчылар кюстюне.
Не деп ашлыкъ болажакъ,
Ярты ишлеп уьйге къайтса,
Тамур нечик тутажакъ,
Къара керпичге чачса.
Алты челек сув тёксе,
Бир керпични йибитмес,
Хум этип къуюп къара,
Ярты челек де гетмес.
Ерни йымышакъ этсенг,
Аз явун булан болур,
Айтгъан затны англасанг,
Шексиз беженинг толур.

Язывчуну 90 йыллыгына

Микоиын Абуков

Гюз

Гюз бирден гелип кълмады. Башлап еллерин йиберди, сонг – булутларын. Ахырда увакъ сыгъанагъын себеледи. «Энни бизге мунда этме иш ёкъ», – деп айтагъанда йимик, къанатларын да къагъа туруп, къушланы кёплери исси якълагъа алгъасады.

Булутлар гъаман арта бара. Япыракълар саргъая. Саргъайгъан-саргъайгъаны бутакъдан айырылып ерге тюше. Тёгюлген япыракъланы кёплюгюнден ерлер саргъая, тереклер буса ялангъач бола бара. Али бу гёрюнюшге ажайыплыкъ этип къарай. Огъар яйда етти йыл битген. Гъали ол – охувчу. Дарсда учители,

гюзню гъакъында айтып, шиърулар да охугъан эди. Али кёп затны англады. Учителиге кёп сораулар берди. Масала, даим яй болуп турма неге ярамай? Яйда емиш де кёп бола эди, печни якъмагъа да тюшмей.

Муна гъали де ол: «Яйда биз енгил гийине эдик, тереклени буса кълалын япырагъы бола эди. Гъали биз исси гийинебиз. Къыш учун пальтоллар, тонлар онгарабыз. Тереклер буса, бар япыракъларын да тёгюп, ялангъач бола бара. Олар сувукъ болмаймы экен?» – деп ойлаша. Къырыйна анасы геле.

– Не ойлашасан, балам?

Али огъар овзюню сорауун бере.

– Терекни жаны терекде тюгюл чю, – деп иржая анасы, – тамурунда. Тамурну буса топуракъда этилген бек къалын тону бар...

Аякъ тавушланы эшитип, Али артына бурула. Ол эшитген бригадир Исакъ агъавну аякъ тавушлары болгъан экен.

– Мунда не этесен, Али? – деп сорады бригадир.

– Тергевлер этемен. Агъав, сен билемисен, тереклени япыракълары неге ёкъ? – деди Али.

– Э-э, – деп иржайды бригадир. – Сени юхлайгъан, ял алагъан заманынг боламы?

– Бола.

– Топуракъны да бола ял алагъан адам ишлеп болмайгъан йимик, ял алмаса, топуракъ тереклени, оьсюмлюклени оьсдюрюп болмай.

– Вагъ, – деди Али. Агъач тюпге гюзлюк будай чачылгъанмы?

– Чачылгъан.

– О оьсме башлагъанмы?

– Башлагъан.

– О ер неге ял алмай дагъы?

– Э-э, – деп янгыдан иржайды. – Топуракъ, инишим Али, ана йимик зат. Ана, юхлай туруп да, йылайгъан яшына эмчек бере. Яшын тойдуруп, янгыдан юхлай. Бирдагъы йыласа, бирдагъы тойдура. Сыгъанакъ гелмеге башлай. Али уьуне алгъасай. Атасы ону:

– Мен яшым берекетленип геле! Мени яшым берекетленип геле! – деп къаршылай.

– Олай деп неге айта? – деп сорай Али.

– Юз сугъарма, гюз сугъар деп эшитгенмисен? – дей атасы.

– Эшитгенмен.

– Неге айтагъанны билемисен?

– Билмеймен.

– Буса бил, – деп англата атасы.

– Гюзде топуракъ сувгъа тойса, язда ашлыкълар яхшы бола.

«Гертилей де, гюзде янгурлар кёп бола хари», – деп ойлаша Али. Бу

арада авлакълагъа кюйлевючлер тёгюп къайтып гелеген самосвал машинлер гёрюне. Кюйлевючлер де тёгюлген. Булай арив янгур да явгъан сонг, бу йыл ашлыкълар нече де тизив болар!»! – деп сююне Али.

Шаирни 140 йыллыгына
Къазияв Али, Дагъыстанны халкъ шаири

Къувлуйгъан
лепекели

Мен бир бюртюк гъабижайман
Язбашда чачылагъан,
Гийинип, елпилленип,
Ер ярып, ачылагъан.

Ер ярып, къыргъа чыгъып,
Яшнады яшыл боюм,
Дарай хара гийгендей,
Гёрмеге арив союм.

Тазалап колхозчулар
Тюбюмде топурагъым,
Дарайдай хаш-хуш эте
Уъстюмде опурагъым.

Бав йимик балкъыллайгъан,
Шолай арив терекмен,
Гъар-бир жангъа, инсангъа,
Ашав учун герекмен.

Къувлуйгъан лепекели,
Тёбемде кекеллимен,
Бармы гъали сёзюгюз?
Шу кюйде мекенлимен.

Бир бюртюкден тюзелген
Тереги эки, уъч бола.
Тюп тамурум таза этсе,
Къартыгъым дёртден тола.

Чархымны таза этсе,
Эки къатдан гелемен.
Бир тамур, уъч терегим,
Он минг бала бермен.

Тарлавум таза этип,
Къуллугъума къарасын,
Мен ялгъан айта бусам,
Инанмагъан санасын.

Бир тамур уъч терекде,
Он эки къартыкъ бола,
Он эки къартыгъым да
Он минглер бере бала.

ПОРСУКЪ НЕГЕ ЯШЫНЫП ЯШАЙ?

Ёммакъ

Бир болгъан, бир болмагъан, агъачлыкъда яшап турагъан Порсукъ да, Аюв да, Бёрю де, Тюлкю де болгъан.

Бир гюн къыржанлар жыйылып жыйын этме токъташа. Жыйында гъариси билгенин айтып сёйлей.

«Гъей, къыржанлар, – дей Порсукъ, – мен сиз барыгъыз да булай бир затны билгенни сюемен, мен сизин барыгъыздан да гъакъыллыман.»

Жанлар бугъар инанып къалалар. Бир гюн аюв агъачлыкъда азыкъ табып болмай айлана болгъан. «Яхари, – деп ойлаша Аюв, – Порсукъ «Мен сизин барыгъыздан да гъакъыллыман», – деген эди, барып со-

райым чы, бал солакъ бар ерни о биледир».

Чаба-лавлай туруп, Аюв Порсукъну улке арадагъы уюне етише. «Ва, Порсукъ! Ва, Порсукъ! Ач болуп гъалым битип тура, магъа бал солакъ бар ерни айт хари!» – деп къычыра аюв.

Порсукъ:

– Бугюн заманым ёкъ, тангала гелерсен, мен сагъа гёрсетермен бал солакъ бар ерни, – дей.

Аюв да бек сююнюп, агъачлыкъ булан йырлай туруп бара. Ёлда огъар ач болуп, къурсагъы сыртына ябушмагъа аз къалып турагъан Бёрю ёлугъа.

– Аюв, къайдан гелесен? – дей Бёрю.

– Воллагъ, – дей Аюв, – бал ашама кепим гелип, бал къайда бар экен деп, Порсукъгъа сорап гелемен.

– Вая, не яхшыдыр хари! – дей ач Бёрю. Шолай да айтып, Бёрю Порсукъну уюне геле ва:

– Ва, Порсукъ! Ва, Порсукъ! Ач болуп, лавлайгъан болуп, гёзлерим гёрмейген болуп тураман, магъа ашама зат бар ерин айт хари! Бир гиччирек къозу буса да къайырмаман, – дей.

Порсукъ яхшы тынглагъан сонг, Бёрюге:

– Тангала гелерсен, мен сагъа гёрсетермен бир семиз къойлар бар ерни, – дей.

– Огъ! Тангала къозу эт ашажакъман! – деп йырлай туруп бара Бёрю агъачлыкъ булан. Аз да гетмей, бугъар Тюлкю ёлугъа.

– Къайдан гелесен, Бёрю-акъам, мунча йырлай туруп? – дей Тюлкю.

Бёрю огъар ишни болгъан кююн айта.

Тезден тавукъ ашамагъан Тюлкюню авзу сувланып гете. О да елдей болуп, Порсукъну уюне ете.

– Ва, Порсукъ! Ва, Порсукъ! – деп къычыра Тюлкю. Мен тезден тавукъ ашамагъанман, гъали бек кепиме гелип тура ашамагъа, айт, хари, тавукълар къайда барны?

– Тангала гел, Тюлкюжан, мен сагъа гёрсетермен оланы бар ерин, – дей Порсукъ.

– Огъ, не леззетдир, тангала семиз тавукъ ашажакъман! – деп йырлай бара Тюлкю агъачлыкъны бою булан. Бирден Тюлкюге Къабан ёлугъа, чалгъы йимик итти тишлери де булан.

Къабан Тюлкюге:

– Не болгъан, не йырлайсан мунчакъы? – деп сорай.

Тюлкю де ишни болгъан кююн айта.

Къабан бек ач болуп тура болгъан. Ону эсине сют къартыкълары да булангъы гъабижай тарлав тюшюп гете. Къабан чаба-ёрта, итти чалгъы тишлерин бири-бирине ишый туруп, Порсукъну уюне ете.

– Ва, Порсукъ! Ва порсукъ! – деп къычыра о. – Не бола хари, магъа сютю чыгъып турагъан къартыкъ гъабижай тарлав бар ерин айтсанг.

– Тангала гел, мен сагъа гёрсетермен бир тизив гъабижай тарлавну, – дей Порсукъ.

Къабан да, бек шат болуп: – Гертилей де барыбыздан да шу Порсукъ гъакъыллы болгъан экен, барыбызгъа да ашама азыкъ бар ерни гёрсетежек, бизин гъакъыллыбыз

Порсукъ! – деп йырлай туруп бара. Овзюню чырхылардан этген батмакълыкъдагъы уюне етишип къабан, тангала къачан болар экен деп ойлаша туруп, юхлап къала.

Эртен бола. Аюв да, Бёрю де, Тюлкю де, Къабан да гъали гёрсетежек бизге гъакъыллыбыз Порсукъ азыкъ бар ерни деп, йырлай туруп, о Порсукъну уюне бара.

Порсукъ буса, овзю айтгъан ялгъанларындан къоркъуп, макътангъанындан уялып, гечени узагъында ин къазып, ону лап терен ерине гирип яшына.

Аюв да, Бёрю де, Тюлкю де, къабан да нечакъы да къычыралар, тек Порсукъ эшитмейген болуп тура.

Шо гюн, бугюн, Порсукъ къыржанланы гёзюне дагъы гёрюнмей, гечелер гъав этип, гюндюзлер инине яшына.

КАПИТАН КЪОМУРСГЪА

Магъаммат Атабаев

Кёкден гелген кёп янгур
Кёп болду оязларда,
Гиччи оьзенлер агъа
Бизин уллу абзарда.

Къара бу тамашагъа,
Бу тамашагъа къара!
Будайбашны да суйреп,
Къомурсгъа къайда бара!

Янгур явагъанда да
Ол ишин уьзмей болгъан,
Шовву салам тебеден
Будайбаш излей болгъан.

Янгур токътап, гюн чыгъып,
Къомурсгъа ёлгъа чыкыгъан,
Ёлу балчыкъ болгъангъа
Оьтесиз бек талчыкыгъан.

Бюртюклю будайбашны
Бюртюклери нече бар!
Бюртюк чакъбы бу жанны
Нечик уллу гюцю бар.

Бир батыла, бир чыгъа,
Уьстю де, бою да ёкъ.
Тек будайбашны ёлда
Къоймагъа ою да ёкъ.

Муна, ону ёлундан
Гиччинева оьзен оьте.
Къарайыкъ, гиччи батыр
Не ойлашар, не этер?

Гиччинева, гиччи оьзен
Бир къарыш чакъбы генгдир,
Тек къомурсгъа учун шо
Терик оьзенге тенгдир.

Огъ, сен къоччакъ, бу ерде
Къара чы, не иш гёре!
Тувра шо сувгъа багъып
Будайбашны тебере.

Тебере, тарта туруп,
Шону оьзенге сала,
Агъызма башлагъандокъ,
Оьзю де минип къала.

Къара бу тамашагъа,
Бу тамашагъа къара!
Будайдан геме этип,
Къомурсгъам гетип бара.

Геме булан барагъан
Капитандай орала,
Ягъалагъа тюртюнюп,
Гемеси де ёл ала.

Юзе-юзе къомурсгъа
Уясына етежек,
Яхшы яшланы жыйып,
Уллу той да этежек.

АЛАМАТНЫ АЛАМЫНДА

Хасавюрт районну Османюртунда яшайгъан 3-нчю класны охувчу яшы Рагъман Адилов школада оър кыйматлагъа охуйгъандан къайры арив сурат этме, пластилинден тюрлю-тюрлю къужурлу гёрюнюшлер яратма бажара.

Биз гъали Рагъмангъа гележекде уллу уьстюнлюклер ёрап, ону бир нече ишлерин сизин тергевюгюзге беребиз.

*Магъаммат
Агъматов По-
кровское юрт-
дагъы орта
школаны 2-нчи
класында охуй.
Ол школада ян-
гыз 5-ге охуй ва
сурат этмеге
кѐп сую.*

ЯШ КОЧАПЛАНЫ БИРИНЧИ УБТЮНЛЮЧЮ

Бугюнлерде тутушуп ябушувдан яшланы арасында «Спартак» деген хас олимпия школаны чемпионаты ытгерилди.

Покровское юртда яшайгъан бешинчи класны охувчу яшы, он йыллыкъ Акрам Агъматов 30 кило авурлукъда ярышларда савгъатлы экинчи ерге ес болгъан.

Ону зукъариси, сегизинчи класны охувчу яшы Амин Агъматов буса 45 кило авурлукъда уьчюнчю ерни къазангъан.

Эки де кочап тутушуп ябушувну кеп сюелер ва гъар гюн Покровскоеден Хасавюртгъа гелип, уллу иштагълыкъ булан тренировкалар ытгерелер.

Тренери Зелимхан Бийсолтанов кочаплар гележекде Дагъыстанны чемпионатында да савгъатлы ерлеге ес болар деп умут эте.

Измулла Гъажиев.

Камил Хункеров чыгъаргъансурат.

ГЮЗДЕ ОБТГЕРИЛЕГЕН БАЙРАМЛАР

Гюдюрбай

Бириси:

- Гюдюр-гюдюр, Гюдюрбай!
- Бары да:
- Гьоссай!
- Гюдюрбайны гёргенлер!
- Гёрюп, салам бергенлер!
- Саламынгны ари кьой!
- Къапчыгъыма тари кьуй!
- Тари кьуйсанг, тартарман,
- Тартып, боза этермен.
- Къызыл обгюз кьыркъ мююз
- Къыргъа чыгъып, отласын,
- Уланынга къыз гелип,
- Авул - хоншу кьутласын!
- Къызыл обгюзню мююзю
- Бозагъа кьартыкъ болсун,
- Берсенг де, бермесенг де,
- Девлетинг артыкъ болсун!

Айлы къатын бар ерге барса, ар-
тындан булай да айта болгъан:

- Ва гъанапи, гъанапи!
- Улан тапсын, яраппи!
- Уланы уллу болуп,
- Халат япсын, яраппи!

ЧЕНГЕРТКИ ВА КЪОМУРСГЪА

Къомурсгъа:

Я, Ченгертки, кѣп оыктем
Болуп къалдынг сен артда.
Ёлукъсанг танымайгъан
Болуп гетесен, гъатта.

Ченгертки:

Айгъай да! Сагъа энни
Писиревюм ёкъ бир де!
Йырлап, бийип завх этип,
Тураман ансамблде.

САКЪЛАВЧУ КЮЛАЙ

Бахчаны сакълама салгъан Кюлайны,
Сакълавда оытгерип бара сав яйны.
Кюлай жибинлеге эпсиз къатыла,
Артындан чаба, тутма атыла.
Бахчада айлана чарлакъдай Гамиш,
Кюлай буса ону бола гѣрмемиш.

Ойноотыvloip

Балам, балам, баласы,
Балдан толгъан хабасы,
Сютден толгъан челеги,
Анасыны гереги!

Яшым, яшым, яшасын,
Явлу экмеклер ашасын!

Чыгъыкъ мангалай,
Чунгур гёз,
Чюй бурун,
Чюмек авуз!

Къызым, къызым, къыз тана,
Къызыма гелсин юз тана,
Юзевю де акъ тана,
Мени къызым макътана!

Къызым, къызым къызалакъ,
Къызымны бети ёлакъ.
Къызымны башын тарама
Къайдан алайым таракъ?

Мени къызым гъайдалакъ,
Гъар-бир саны къардай акъ,
Базардагъы тобалакъ,
Ердеги яв манналакъ!

Къызым, къызым, къыз алтын,
Къызыма гелсин юз алтын!
Юз алтынлар берсенг де, бермеймен,
Мени къызым минг алтын!

Къызым, къызым, къыз ала,
Къысып къойгъан къар хола,
Такъчагъа салар эдим,
Тюшюп гетсе, увала,
Сандыкыгъа салар эдим,
Мени гёрмей къыйнала.

Киркъурчакъ

– Гъей къыз, киркъурчакъ,
Ёкъдур шулай яш!
Къолларынг къайда
Болду шулай нас?
Колайлар кир-кир,
Тирсеклер гъыз-гъыз,
Хавлагъа батып,
Бу недир, гъей къыз?
– Болмаймы дагъы,
Гюнню тубюнде
Эки де къолум
Гётерип турсам
Лап шу кююнде.
Айтмайман ялгъан,
Гюн тюшюп къалгъан.
– Гъей къыз, киркъурчакъ,
Бу недир бетинг,
Бу недир бурнунг,
Бурнунгну учу
Сюртгендей къурум!
– Болмаймы дагъы,
Гюнню тубюнде
Ятсам, бурнумну
Кёкге бакъдырып
Лап шу кююнде.
Айтмайман ялгъан,
Гюн тюшюп къалгъан.
– Гъей къыз, киркъурчакъ
Такъгъансан гъалкъа,
Не этип этгенсен
Табанларынгны
Мунча да маркъа?
– Болмаймы дагъы,
Леззетге, кепге
Ятсам, бутларым
Гётерип кёкге.
Айтмайман ялгъан,
Гюн тюшюп къалгъан.
– Я, шолаймы экен?

Дюрмю экен, хари?
 Беригиз, къайда,
 Сапунну мунда!
 Кириндирейик,
 Сюртюп сапун да!
 Мочалка булан
 Сапунну гёрюп,
 Йылап йибере
 Шо къыз обкюрюп,
 Гёрмеген яшлар
 Гёрсюн, къарасын:
 Тырнавуч мишик
 Тырнай анасын:
 – Тийме, колайлар
 Даим шолайлар.
 Акъ болмас олар,
 Акъ нечик болар
 Гюн тюшген къоллар!
 Жувудду ая,
 Акъ болду, вая!
 Ишыла губка –
 Къып-къызыл бурну.
 Бу ишге кепи
 Бузулгъан муну.
 – Вай, вай, вай, бурнум
 Суймей сапунну!
 Къап-къара этген
 Гюн тюшюп муну!
 Гёбюк сув, вая!
 Бурун акъ, вая!
 – Тайдыр щёткени,
 Къытыкълай мени!
 Таман акъ болмас,
 Ишыйсан гъабас,
 Айтмайман ялгъан,
 Гюн тюшюп къалгъан,
 Табанлар, бакъ! Бакъ!
 Болду лап ап- акъ!
 Гюн тюгюл – мекен,
 Нас болгъан экен!

Гёчюрген Акъай Акъаев

Масхара хабарлар

Адамны бурну не кьуллукьну кюте?

Учитель бир охувчугъа:

– Гьы, айт гъали, адамны бурну не кьуллукьну кюте? – деп сорагъан.

– Адам бурну булан ийис де ала, гёрме де гёре, – деген охувчу.

– Я, адам бурну булан гёре деген затны башлап сенден эшитемен! Олай нечик бола?

Охувчу гъазиринде:

– Учитель, шону да билмеймисиз! Гёрмек учун адамлар бурнуна гёзелдирик сала чы! – деген.

Бир керен учитель оьзю охутагъан яшлагъа:

– Яшлар, мен сизин оьз атагъыз йимик адамыгъызман, сизге тарыкъ затны, бир де уялмай, тартынмай, магъа айтып кьююгъуз, – деген.

Охувчу яшлардан бириси шосагъат эретуруп:

– Папам, киногъа бармагъа он беш кепек берсене! – деген.

Лап къыйын сорав

Атасы уланьна къошувну къайда-сын англатмагъа къаст эте.

– Тынгла чы, уланым, къошмакъ кѣп тынч зат. Бирге бирни къошса, бола эки. Экиге экини къошса, бола дѣрт. Англадынгмы?

– Англадым, атам, англадым.

– Къоччагъымсан, балам, энни айт чы, уьчге уьчню къошса, нече болур?

– Яш бираз ойлашып:

– Билмеймен, – дей.

– Неге яшым?

– Неге туюл, лап енгил соравлагъа сен озюнж жавап бердинг, лап къыйын соравгъа мен жавап бергенни сюесен, – деген.

Гѣчюрген П. Абдуллаева

ХАРБУЗ, ПАСТАН ВА ХЫЯР

Харбуз, пастан ва хыяр
Бир бахчада оьселер.
Гьар гюн эрише туруп
Бир-биринден кюселер.

«Сизден алда оьсдюм», – деп
Хыяр макьтана гьаман.
Пастан бирден кьычыргьан:
«Лагьыллагьанынг таман.

Негьакь макьтана туруп
Бош хабарны яясан.
Узакь тюгюл оьмюрюнг –
Мен бишгенде таясан.
Сонг ятасан бочкеде,
Жанынг чыгьа тузланып»...
Шо минутда сёз кьошгьан,
Ала харбуз хозгьалып:

«Артыкьман деп хыярдан
Сен де пастан ёнкюме,
Макьтанчыкьгьа артда да
Тюше дейлер гьёкюнме.

Битиминге кьараса,
Сен хыяргьа ошайсан.
Оьмюрюнг де кьысгьа чы:
Мен бишгенче яшайсан.

Кьатты мени кьабугьум,
Ичим кьызыл нар йимик,
Негер тарыкь эришме
Бизге дюнья тар йимик».

Эси дурус харбузну:
Бир де эришме тюшмей.
Тюрлю-тюрлю емишлер
Билесиз, бирче бишмей.

Бири эрте, бири геч
Бише емишлер язда.
Халкьгьа герек хыяр да,
Герек пастан-харбуз да.

Билигиз!

Сибирткидей мыйыкъялы,
Эки гёзю кыйыкъялы,
Тигр йимик жыйнакъялы
Чарчымлы да дюр, сакъ да,
Юхучу да дюр, гъатта!
Къаршы болса лабайгъа,
Асны йимик атыла.
Рас гелсе Алабайгъа,
– Мырр-р, – деп гъаран къутула.
Чалт айтгъан чалмюк ашар,
Къайсы жан болур, яшлар?!

Р. Къойтемиров

Гёзлеге ошай,
Тек тюгюл гёзлер,
Гёрмеге кёмек
Этелер оьзлер,
Яхшы ойлашып,
Жавабын тюз бер?

Мамукъдай акъ, мамукъ тюгюл,
Къардай акъ, тюгюл къар да,
Сютдей акъ, тюгюл сют де,
Бордай акъ, тюгюл бор да,
Ирий сувда, буз да тюгюл,
Татли, яра тилигиз,
Недир яшлар, билигиз!

Бешик йыу

Юхла мени азизим,
Гёзлеринг юм парахат,
Чапдынг, ойнадынг таман,
Гъали ятып къал рагъат.

Йымышакъ къув ястукъгъа
Башынгны салып юхла,
Оюнчакъ тулпар атынг,
Янынга алып юхла.

Тюшде сагъа гёрюнсюн
Ичи емишли бавлар.
Къой-къозулар отлайгъан
Гёк отлу яшыл тавлар.

Орамдан машин бара,
Ол сагъа не авара,
Гёзел гёзлеринг юмуп,
Тез-тез юхлама къара.

Сыйпайым башынг – гёзюнг,
Йырлайым маманг сагъа.
Алагёз, тез-тез обсюп,
Шатлыкълар бергир магъа.

Ана деген төрде янгъан чыракъдыр

Лап да бырынгъы девюрлерден берли гъалиге ерли заманны законлары тавну-ташны титиретеген, гъукуматланы да къара ерге гёмген, девюрлер бою дюньяны кёп ерлерин елеп гелген культуралар да оьмюрю битип, сёнген. Тарихни теренине тюрлю-тюрлю миллетлер де дёнген. Динлер динлени алмашдыра, тек инсанланы тарихини боюнда оьзюню оьр ва оьктем тахына дамимге ес кююнде бирев къалгъан, ол да – Ана! Яшав ёлуну лап башында адам биринчилей «ана» деген асил сёзюню айтма уьйрене. Шо сыйлы сёз инсанны савлай оьмюрюнде төр ер тутгъан ва тута.

«Гертиден де, кёп эсги заманларда къумукъ халкъны арасында анагъа нечик къаравлар болгъан экен? Би-

зин ата-бабаларыбызны жамиятында, уьягълюсюнде ол нечик ер тута болгъан экен?» – деген сорав тува. Соравгъа нечик жавап берме герек, бизде кёп бырынгъы заманларда язылып къалгъан китаплар ёкъ чу? Тюз, язылып къалгъан онча да олай эсги китаплар ёкъ, тек халкъны язылмагъан «китаплары» нече-нече юз йылланы боюнда оьмюр сюре туруп, бизге етишген. Шо да халкъ авуз яратывчулугъуну чебер асарлары: йырлар, хабарлар, ёммакълар, сарынлар ва башгъалары. Халкъны тарихини башгъа кёп сырларын ачма кёмек этеген йимик, халкъ авуз яратывчулукъ, фольклор ананы асил келпетине асрулар боюнда анадаш халкъыбыз нечик къаравгъанны да ачыкъ-аян эте.

Айтывлар

Ата - ана - авлет

Абай ургъан авуртмас.

Абурлу болма сюйсенг, ата-ананы абурла.

Авлетни азгъаны, алашасын (атын) оьзю минип, атасын яяв юрютер.

Ана айтгъанны этмеген – мурадына етмеген.

Анасын йылатгъан авлетден авлет болмас.

Ата-ана алтындыр.

Авлетлери етишген гиши авулгъа айтылар.

Къумукъ адабиятта да анагъа багъышлангъан кёп арив чебер асарлар бар.

Тамаша кыушлар

(Масхара-викторина)

Къайсы кыуш, бир авазын тайдырса, «агъа?»

Къайсы кыушланы атлары эки бувундан такрарланып этилген?

Къайсы кыушгъа бир аваз кыошса «кыумач» бола?

Къайсы кыуш, эки уьнлюкден (междометиеден) этилген?

Къайсы кыушну башындан бир авазын тайдырса, «юк», – лери кыала»

О кыушну аты ахырындан башына багъып охуса, «гюч» деген сёзню маънадашы бола.

Къайсы кыуш, «кыувала» деген сёзню тамурундан этилген?

Къайсы кыуш, «ёгъун» тайдырса, «гъайвангъа айлана?»

Къайсы кыушланы бир пайы сари?

Къайсы кыушланы гёгю де бар, кыарасы да?

Къайсы кыушларда кыышны алааматлары бар?

Къайсы кыуш, «гъайван» да бола, «йыртгъыч» да, «сыйы» да бар, «йыры» да, «йыртдырма да йыртдыра?»

Кыушланы арасында лап да: 1) «саву» къайсыдыр? 2) «обгейи къайсыдыр? 3) къайсы бир яны булан «кыырдыра?»

Къайсы кыуш, «гюнге кыаршыдыр»?

Къайсы кыушну бир янын терезеге «иле»; ону булан «балыкъ тутта»?

Къайсы кыушну «уью ёкъ, къайда барса – кюю ёкъ»?

Къайсы кыушну бир яны «олтурма-ятма» кыоймай?

Къайсы кыуш, «бел булан ишле» дей?

Къайсы кыушну аслам пайы денгизде, сувда «юзе»?

Къайсы кыушну «тили етер башына»?

«Тоту» бар буса да, ондан алив кыуш ёкъдур.

Къайсы кыушну аслам пайы «папа» – дыр?

Къайсы кыушлар адамланы «мысгъыллай»?

Къайсы кыуш, «мавуллай», «обур» да дюр, ортасы «ала» да дюр, демек, уьч аты бар?

О кыушну аты гесеген алатгъа кыанат кыошулуп этилген; бир-бир кыумукълар ону атына «эшекни» де кыоша.

Халкъ авуз яратывчулугъунда ёлугъагъан «бай» кыуш.

Тюкюреген гъайванны атындан «этилген» лап да уллу кыуш.

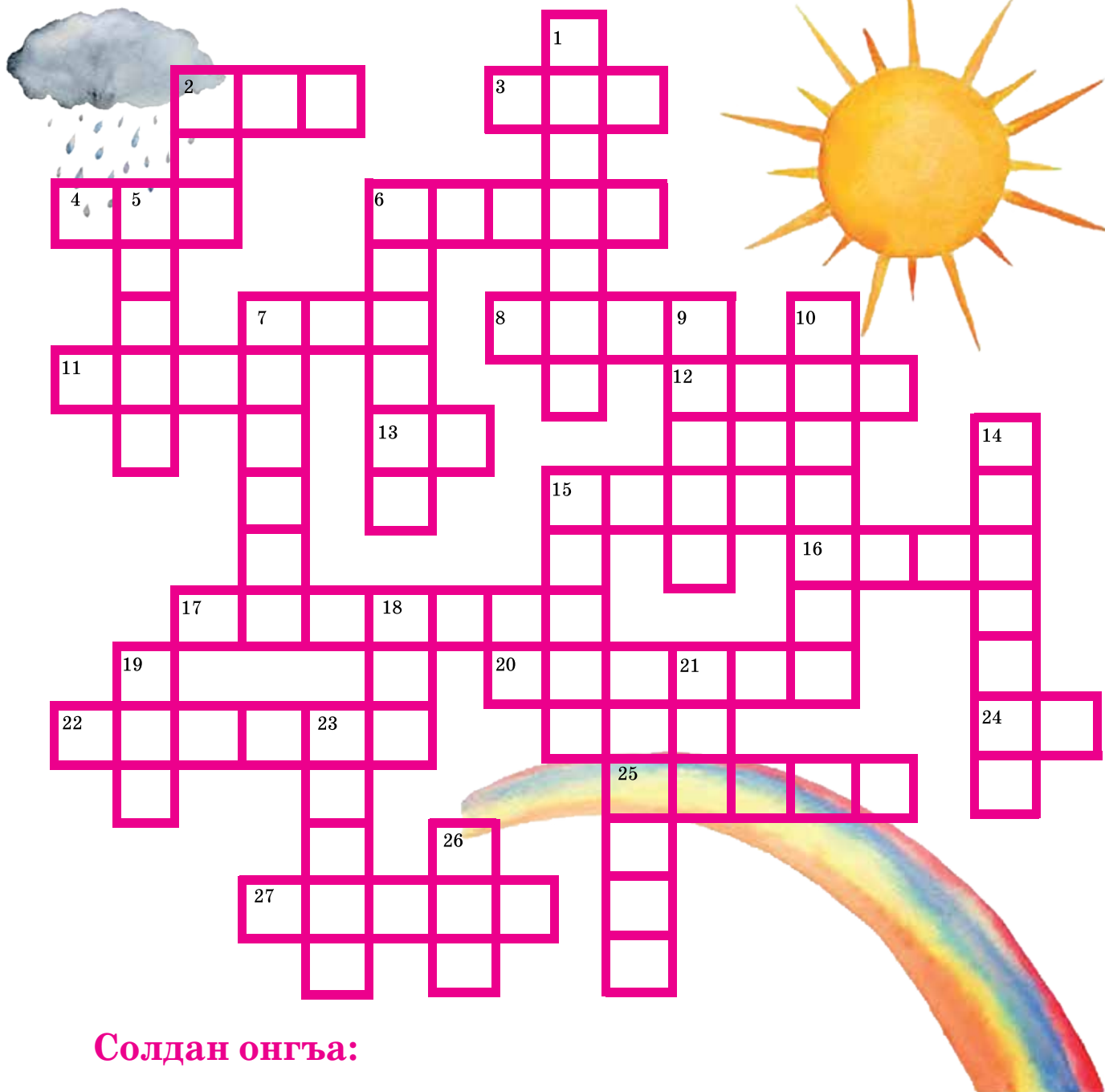
А. Сайитов

Табиатны җалмары

Къумукъчагъа гёчюрюп, челтирлеге языгъыз

Солдан онгъа:

2. Погода. 3. Роса. 4. Рассвет. 6. Метель, буря. 7. Снег. 8. Туман.
11. Воздух. 12. Горизонт. 13. Ветер. 15. Дождь. 16. Ночь.
17. Иней, изморозь. 20. Прохлада, прохладный. 22. День, днём.
24. Луна, месяц. 25. Молния. 27. Туча.

Оьрден тюпге:

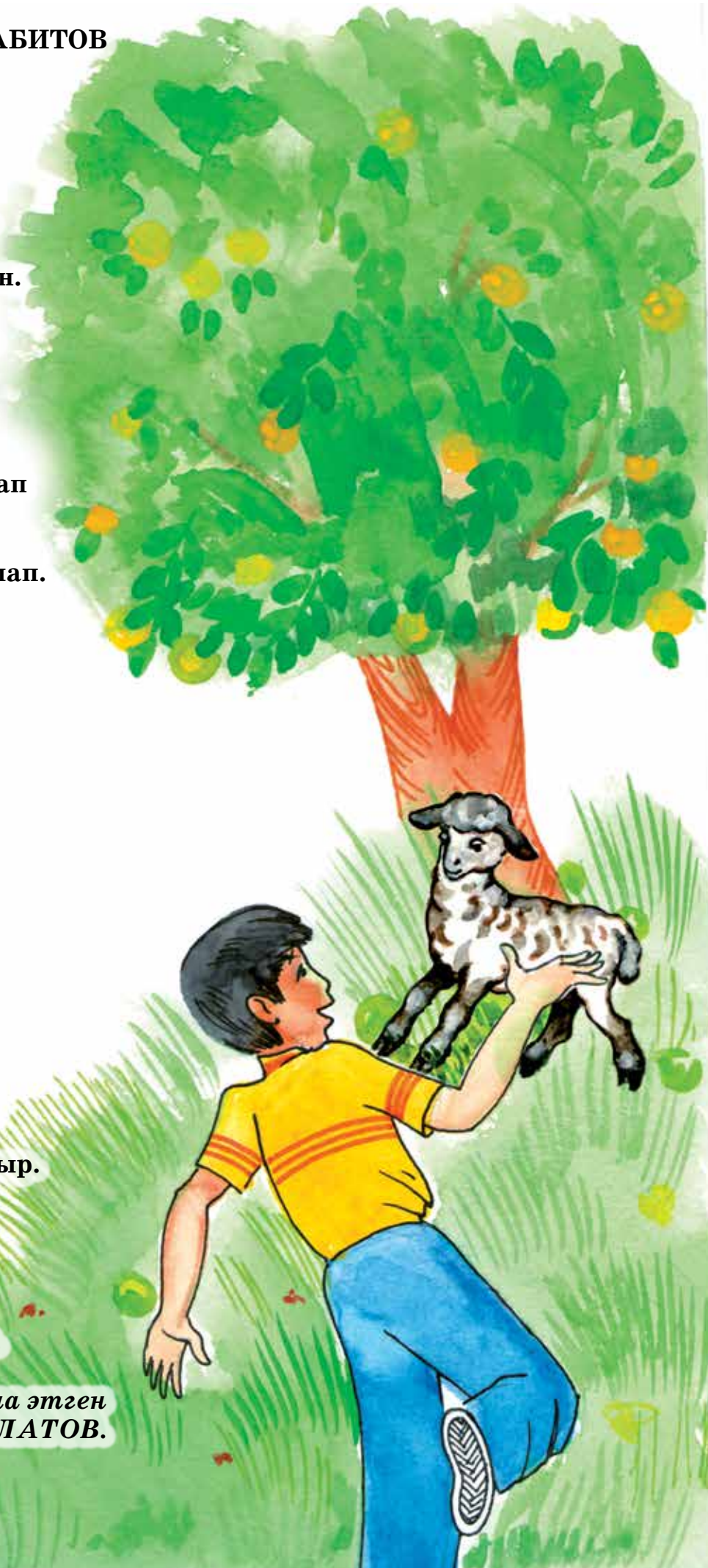
1. Мелкий дождь. 2. Пыль. 5. Вечер. 6. Духота, душный.
7. Темно, тёмный. 9. Холод, холодно. 10. Вода. 14. Радуга.
15. Жара, зной. 16. День, солнце. 18. Ясный и морозный.
19. Осень. 21. Зима. 23. Звезда. 25. Свет, светло. 26. Лёд, град.

Къозу

Яшлыгъым булан бирче
Бир къозу эде къалгъан.
Бугюн де тарланардай
Мени тарчыкъгъа салгъан.
Озью авлакъда отлап,
Мен чабыш къулач герип,
Тургъан о гъар заманда
Бизге исивюн берип.
Атам мени давда эди,
Анам булан къозуну
Къойгъан эдик биз сакълап
Атамны тойдурмагъа
Уьстюнлюк алып уьйге
Къайтгъан гюн элин якълап.
Анам бек гёзлей эди,
Биз яшлар да, озокъда.
Йыллар оьтюп, торайды
Шо къозу да тезокъда.
Уьстюнлюкню де алып,
Бир гюн гелди аламат...
Яшап турдукъ инанып,
Къайтажакъ деп атабыз
Уьйуне сав-саламат.
Кёпден берли шо къозу
Семиз къой болуп битген.
Яшыл отгъа къутуруп,
Озью билгенин этген.
Тек гъеч билмеди бизге
Юрек яра салгъанын
Бирев болмасдай гёрюп.
Эртенге чыкъмай гече
О къалды бирден оьлюп.
Оьлюп къалды алдымда
Бичакъгъа тюшмей пакъыр.
Бизин умутлагъа да
Шо гюн салынды ахыр...
Тек яллыкъ бере магъа
Яшавда гетген агъып
Тургъаным атама деп,
Къозуну сакълап багъып.

*Авар тилден таржума этген
Насрулла БАЙБОЛАТОВ.*

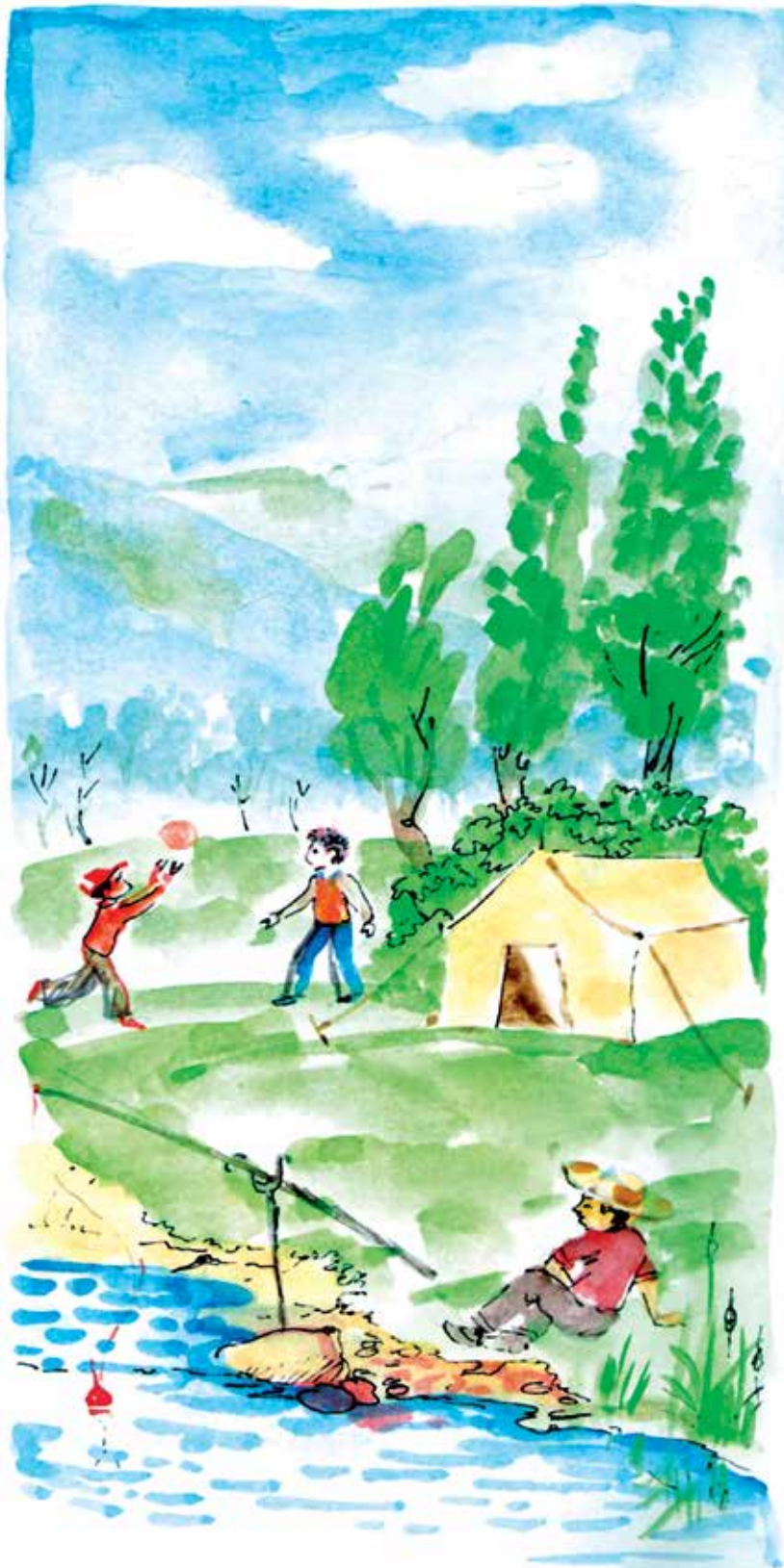
* * *

Намус ёкъ ерде насип ёкъ.
Эки керен тынгла, бир керен сёйле.
Намус-ягъ ёкъ ерде гъайгев обкътемлик
кёп болуп.

Аз эт, тюз эт.

Атанга нечик болсанг, баланг сагъа да
шолай болур.

Гъакъыллы гёнгюн алар, гъакъылсыз ха-
тирин къалдырар.

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

4/2019

июль – август

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер
серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)

П. Абдуллаева

А. Абдуллатипов

С. Алиев

С. Мамаева

Т. Зургалова (отв. секретарь)

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

Художник обложки С. Бицираев

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 3,23.

Уч. печ. лист 3,26.

Сдан в печать 08.08.2019 г.

Выход в свет 14.08.2019 г.

Тираж 986 экз.

Заказ № 424.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,

на полугодие – 73904.

Цена свободная.